

УДК 08; 338.121 (063)

ФОРМУВАННЯ ПОСТНЕКЛАСИЧНОЇ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Воронкова В.Г. (м. Запоріжжя)

Анотації

В статті дається аналіз синергетики як самого сучасного напрямку наукових досліджень, який ще недостатньо розроблений в зарубіжній і вітчизняній науковій літературі, тому інтерес до постнекласичних методів аналізу активізується у всьому світі. В статті досліджуються особливості формування синергетичної парадигми глобалізації, акцентується увага на аналізі проблем глобалізації – криз і суперечностей, в які втягнута Україна; аналіз процесів, до яких прямує Україні і Росія на перспективу.

The article analyzes the synergy as the most advanced areas of research that has not developed in foreign and domestic scientific literature, so interest postneklassical methods for intensifying worldwide. The article investigates peculiarities of synergetic paradigm of globalization, accented analysis of globalization - management and contradictions involved in Ukraine, analysis processes, which is sent to Ukraine and Russia in the future.

Ключові слова

СИНЕРГЕТИКА, НЕЛІНІЙНЕ МИСЛЕННЯ, ПОСТНЕКЛАСИЧНА КАРТИНА СВІТУ, МЕТОДИ СИНЕРГЕТИКИ, НАУКОВІ ШКОЛИ СИНЕРГЕТИКИ, ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, ВИКЛИКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Вступ

Тема наукового дослідження формування **постнекласичної парадигми** сучасного менеджменту в умовах глобалізації є досить актуальною для сучасного розвитку українського суспільства, має велике когнітивне і праксіологічне значення і не викликає сумнівів, так як успіхи у нашому суспільстві і вихід України із кризи пов'язані з упровадженням в життя загальноцивілізаційних засад управління, які базуються на нових підходах постнекласичних стратегій менеджменту. Адже, як говорив П.Друкер, «немає слабозвинутих країн, а є слабозвинуте управління».

Актуальність дослідження викликана, **по-перше**, тим, що країни так званої «нової демократії» прокладають свій шлях до висот сучасної цивілізації через застосування наукового менеджменту й застосування світового управлінського досвіду; **по-друге**, у зв'язку з регулюванням соціально значущих процесів та оновленням методологічного інструментарію постнекласичного напрямку; **по-третє**, у зв'язку з тим, що постнекласична стратегія розвитку менеджменту є інноваційною в

контексті філософської думки і зорієнтована на розв'язання життєво важливих проблем управлінської практики, яка потребує прийняття нових управлінських рішень, які зачіпають не тільки управлінців, а й кожну окрему особистість; **по-четверте**, у зв'язку з розвитком «суспільства знань», яке поглиблюється на основі нової методологічної парадигми філософського знання і філософії науки, зокрема, потребує розвитку нової методологічної культури; **по-п'яте**, новітніми зрушеннями в науці та синергетичним поворотом у філософії, пов'язаних з сучасною кризою класичної концепції раціональності та входженням наукового дискурсу в якісно новий стан, а саме постмодерністською реконструкцією метафізики раціоналізму та герменевтизацією практики сучасної науки; **по-шосте**, підвищена актуальність роботи продиктована і особливостями розробки методологічного підґрунтя менеджменту як науки про управління, яка вимушена генерувати ефективні управлінські стратегії розвитку соціуму у сучасному глобальному світі, вивчати не тільки феноменологію нестабільності, а й умови переходу від хаосу до гармонії. Адже, ХХІ століття – це століття «великої біфуркації», яке кардинально оновлює практично всі сфери життєдіяльності техногенної цивілізації і в той же час охоплює когнітивну, методологічну, світоглядну, інституціональну сфери науки, яка ініціюється внутрішньою логікою розвитку самих наук, а також переходом до пізнання людиновимірних, нелінійних, відкритих, дисипативних систем, так і всім розвитком інформаційної цивілізації.

Мета статті:

- проаналізувати сутність парадигми постнекласичної картини світу в умовах глобалізації;
- дослідити критико-рефлексивне осмислення сучасного стану наукового дискурсу сучасного менеджменту, який розвивається в умовах глобалізації;
- виявити сутність і значення синергетики як науки про процеси розвитку і самоорганізації складних систем різної природи;
- обґрунтувати методи синергетики, які сприяють виявленню постнекласичної картини сучасного світу;
- розкрити сутність самоорганізації як процесу розвитку складної системи.

Обговорення проблеми

Парадигма – це: 1) поняття античної і середньовічної філософії, що характеризує сферу вічних ідей як первообраз, зразок, у відповідності з яким бог-деміург створює світ суцього; 2) у сучасній філософії науки – система теоретичних, методологічних та аксіологічних установлень, що сприймаються в якості зразка вирішення наукових задач, які розділяються всіма членами наукової спільноти. Термін “парадигма” в філософію науки вперше вводить позитивіст Г.Бергман, але адекватний пріоритет у його використанні і розповсюдженні належить Т.Куну. У

своєму доробку “Структура наукових революцій” (1962) Т.Кун говорить про можливість виявлення двох основних аспектів - епістемологічного та соціального. В епістемологічному плані парадигма являє собою сукупність фундаментальних знань, цінностей, переконань і технічних прийомів, що виступають в якості зразка наукової діяльності; в соціальному – характеризуються через конкретну наукову спільноту, яка формує певні наукові погляди, цілісність і межі якою вона розділяє. Існування парадигми, згідно з Т.Куном, пов'язано з періодом формування науки, в межах якої вчені виконують проектно-програмну функцію.

Зміна парадигми здійснюється через наукові революції, що пов'язано із своєрідним переключенням наукової спільноти на нову систему світобачення і цінностей. Критика надмірного психологізму в розумінні парадигми спонукало Т.Куна конкретизувати свою позицію через посередництво поняття “дисциплінарної матриці”, синонімічно епістемічному контексті парадигми. В структуру дисциплінарної матриці сучасної євроінтеграційної парадигми, яку розділяють науковці, входять: символічні узагальнення, що складають формальний апарат і мову, характерну для конкретної наукової дисципліни; метафізичні компоненти, що визначають найбільш фундаментальні теоретичні і методологічні принципи світорозуміння; цінності, що детермінують панівні ідеали і норми побудови і обґрунтування наукового знання. **Поняття «парадигми»** в пізніших доробках Т.Куна пов'язано в більшій мірі з характеристикою інтегральних соціально-психологічних аспектів наукової спільноти. Разом з тим в контексті сучасної соціальної філософії поняття парадигми є більш продуктивним завдяки опису еталонних теоретико-методологічних засад наукового пошуку. **В сучасну парадигму** постнекласичної теорії **глобалізації** входять наступні її різновиди: 1) фактуалістська парадигма (структурний функціоналізм теорій соціального конфлікту); 2) дефіцієністська парадигма (символічний інтеранціонізм, феноменологія, етнометодологія); 3) парадигма соціального біхевіоризму (соціального обміну концепції). Для теорій Т.Куна є характерним те, що стара і нова парадигми виявляються не сумісними, так як нова парадигма повинна підпорядкуватися новим принципам, законам, тенденціям.

В науковому дослідженні представлено новий авторський концепт критико-рефлексивного осмислення наукового дискурсу **сучасного стану українського суспільства**, що впливає на ентропійні проблеми суспільства, які поглиблюються в стані коеволюції, та визначаються методологічні засади аналізу синергетичної парадигми стратегій сучасного менеджменту, які дозволять Україні вийти із кризи. Соціально-філософський дискурс менеджменту як науки про управління та власне діяльність про управління, представлені у авторському задумі, становлять об'єкт наукового дослідження, а саме концепт ефективного та легітимного засобу осягнення нагальних проблем формування

сучасної парадигми синергетичної парадигми менеджменту, що сьогодні розробляється сучасними філософами і потребує адекватного поглибленого аналізу.

Теоретичне (наукове) значення наукового дослідження заключається у зверненні до сучасного об'єкта аналізу - менеджменту як науки про управління та досягнення результатів завдяки своїй власній діяльності, що у сукупності всіх її характеристик – онтологічних, герменевтичних, аксіологічних - свідчать про новий дискурс у філософії науки. Тим більше, що відсутність у вітчизняній філософії науки серйозних і глибоких теоретичних досліджень, присвячених проблематиці методологічних засад постнекласичних стратегій менеджменту, надають дослідженню особливої актуальності, концептуальної визначеності та особливого звучання. Дійсно, методологічна спроможність синергетики в менеджменті може привести до пояснення соціальних трансформацій у суспільстві через виявлення механізмів самоорганізації систем у стані нестабільності, «режимів із загостренням», фаз кризи, вирішення проблем екологічної кризи, фінансової та інфляційної кризи, інтенсивної трансформації сучасних інститутів та всього соціокультурного середовища. Дійсно, що іманентні механізми самоорганізації можуть мати організуючий вплив на всі суспільні відносини в усіх сферах діяльності – економічній, політичній, соціально-культурній та соціально-духовній – шляхом вироблення різноманітних управлінських технологій філософії менеджменту, так як саме філософи можуть розробити дійсно креативну філософію розвитку суспільства.

Тому досліджувана тема актуальна і в практичному сенсі, яка зумовлюється можливістю використання одержаних результатів для розробки державних управлінських програм, подолання соціального хаосу та пошуками шляхів самоорганізації соціуму, ефективність яких впливає на досягнення стабільності в суспільстві. Крім того, сьогодні у даному напрямку залишаються цілі шари недосліджених і невизначених за допомогою методів постнекласичної науки, направлених на оптимізацію менеджменту як науки про управління та пошуки шляхів оптимізації людиновимірних систем, здатних до саморозвитку. Саме тому не можна не схвалити важливу наукову значущість теми та її практичне спрямування у напрямі застосування принципів синергетики в подоланні кризових явищ.

Практичне значення наукового дослідження обумовлено безпосереднім зв'язком роботи з комплексною науковою програмою, досліджуваною по лінії Міністерства освіти і науки « Україна в контексті глобалізаційних процесів сучасності: соціоантропологічні, соціоекономічні та соціокультурні виміри». Обрана тема відповідає сучасним соціальним потребам і замовленню держави щодо розробки ефективної науки менеджменту як такої, що може перевернути наш світ.

Адже, коли в США в 50-х рр. ХХ ст. до управління прийшли «білі комірці», то США вийшли вперед і досягли значних злетів в усіх сферах діяльності. Тому справедливо пов'язати теоретичне підґрунтя розвитку менеджменту з практичним, - навчання в контексті постнекласичної стратегії управління, так як саме підготовка успішних керівників і лідерів через навчання може сприяти прориву в майбутнє. Адже, якщо професіоналізм і компетентність управлінських кадрів падає нижче допустимого рівня, то управлінський процес розвалюється як єдиний соціальний організм. Практичне значення наукового дослідження – в концептуальному виявленні глибинних підвалин менеджменту як науки про управління, що сприяє подоланню кризи-менеджмент завдяки синергетичній методології і формуванню умов стабільності українського соціуму.

Як свідчить аналіз, пошук методологічного підґрунтя сучасного менеджменту, який би розвивався в контексті постнекласичної методології і сприяв би виходу України із кризи в період трансформаційних зрушень, допомагає синергетика. Наукове дослідження синергетичного методу має важливе наукове і практичне значення для подолання дезорганізаційних процесів у суспільстві, створення умов стабільності, забезпечення порядку у соціумі. Для реалізації поставлених завдань у процесі наукового пошуку широко використовується комплекс взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, спрямованих на отримання об'єктивних і достовірних результатів.

Синергетика, будучи наукою про процеси розвитку і самоорганізації складних систем самої різної природи, розвиває міждисциплінарні підходи своїх попередників: тектології О.І.Богданова, теорії систем Л. фон Берталанфі, кібернетики Н.Віннера. В цих підходах сформувалися загальні уявлення про системи та їх конфігурації, механізми підтримання цілісності чи гомеостазу систем, про способи управління системами із саморегуляцією. Як відмічає В.Г.Буданов у своєму дослідженні «Методологія синергетики в постнекласичній науці і в освіті», «В той же час синергетика істотно відрізняється від своїх попередників тим, що її мова і методи спираються на досягнення нелінійної математики і тих розділів природничих і технічних наук, які вивчають процеси еволюції ще більш складних саморозвиваючих систем. У ХХ столітті вже було усвідомлено, що до таких систем слід відносити не тільки живі системи і біосферу, але і складні неживі, інформаційні, соціальні, технічні системи. Сучасне природознавство, включаючи фізику, стало еволюційним, тому універсальний еволюціонізм, заснований В.Вернадським, Т.Шарденом, Е.Янчем, М.Моїсеєвим також є світоглядною, онтологічною основою синергетики» [1, с.7]. Аналіз суспільства як складного цілого виходить за межі монодисциплінарного апарату і методологічного інструментарію міждисциплінарних

дослідницьких програм. З цим пов'язана основна мета статті – експлікація синергетичної парадигми як нової методологічної і світоглядної засади гуманітарного знання до аналізу сучасних процесів транзитивного суспільства. При цьому складний науково-теоретичний конструкт синергетики адаптується до соціальної проблематики не у вигляді окремих доповнень до її принципів, а як цілісний. До розгортання цього потенціалу все активніше звертаються філософи, соціологи, культурологи, психологи, політики, економісти. Їх вступ до синергетичного полілогу приводить до розширення дослідницького поля, інтенсифікації зростання знання, про що свідчать евристичні можливості синергетики. Незважаючи на своє становлення, **синергетика** вже достатньо ефективна для того, щоб успішно моделювати процеси самоорганізації і саморозвитку людиновимірних систем. У своєму доробку авторка спирається на наукові дослідження С.Курдюмова, О.Князевої, Д.Чернавського, Д.Трубецкова, Г.Малинецького, В.Буданова, В.Беха, І.Добронравової, Н.Спиці, І.Предборської, М.Нестеревої тощо. В сучасній філософії їх доробки активно використовуються в рамках філософії постнекласичної науки, еволюційної епістемології, філософії становлення, когнітивістиці, теорії пізнання, а також філософії освіти. Синергетичний синтез можливий тільки на основі взаємодії математики, предметного знання і філософії і вимагає високі професійні вимоги до людей, які говорять від імені синергетики. Синергетика намагається синтезувати підходи на базі сучасної культури міждисциплінарного моделювання, збагачуючи її проривними відкриттями останньої третини ХХ століття, перш за все універсалістських динамічних теорій (теорії катастроф, динамічного хаосу, самоорганізації), а також у сфері комп'ютерного експерименту і математичного моделювання. Синергетика знаходиться в діалозі і намагається асоціювати інші сучасні сценарії міждисциплінарного синтезу, такі як філософія становлення, еволюційна епістемологія, когнітивістика, рефлексивне управління, теорія штучного інтелекту, триалектика, інтегральна психологія і медицина.

Історія методів синергетики пов'язана з іменами багатьох видатних вчених ХХ століття. Перш за все, це великий французький математик, фізик і філософ Анрі Пуанкаре, який вже в кінці ХІХ століття заклав основи методів нелінійної динаміки і якісної теорії диференціальних рівнянь. Саме він ввів поняття аттракторів (притягання у просторових станах відкритих систем), точок біфуркації (значень параметрів задач, при яких з'являються альтернативні рішення, або втрачають стійкість існуючі системи), нестійких траєкторій і, фактично, динамічного хаосу.

В першій половині ХХ ст. велику роль у розвитку методів нелінійної динаміки відіграла радянська школа математиків і фізиків: О.Ляпунов, М.Боголюбов, Л.Мандельштам, О.Андронов, М.Крилов, О.Колмогоров,

О.Тихонов, Я.Зельдович. Велику роль в історії синергетики відіграла комп'ютерна модель морфогенезу (О.Тьюрінг) і знайдений за допомогою ЕОМ феномен виникнення відокремлених хвиль-солітонів (Е.Фермі). В 60-70-х рр. ХХ ст. відбувається дійсний прорив у розумінні процесів самоорганізації у самих різних явищах природи і техніки: теорія генерації лазера Г.Басова, О.Прохорова, Ч.Таунса; хвильові хімічні реакції Б.Белоусова і О.Жаботинського – основа біоритмів живого; теорія дисипативних структур І.Пригожина; теорія турбулентності О.Колмолгорова і Ю.Клімонтовича; теорія еволюційного автокаталізу О.Руденко; нерівномірні структури плазми у тероядерному синтезі вивчались Б. Кадомцевим, О.Самарським, С.Курдюмовим. Теорія активного середовища і біофізичні доповнення самоорганізації досліджувались О.Давидовим, Г.Іваницьким, І.Гельфандом, О.Молчановим, Д.Чернавським, В.Крінським. У 1963 р. відбувається епохальне відкриття поняття «динамічного хаосу», спочатку в темах прогнозу погоди (Е.Лоренца), потім розпочинається вивчення дивовижних аттракторів у роботах Д.Рюеля, Ф.Такенса, Л.Шильникова. Створюється математична теорія катастроф (стрибокподібних змін станів динамічних систем) Р.Тома і В.Арнольда, яка ініціювала бурхливе зростання робіт у сфері їх застосування в науках про живе, в психології і соціології. Формується постекласична, по своєму характеру, еволюційна теорія автопоезису живих систем У.Матурані і Ф.Варелли. По суті, відбувається формування нової пізнавальної парадигми самоорганізації, в контексті якої Г.Хакен у 1970 р. вводить у науковий обіг термін «синергетика» для визначення нового міждисциплінарного напрямку досліджень складних самоорганізуючих систем. У 80-90 рр. відбувається вивчення динамічного хаосу і проблем складності. У зв'язку із створенням нових поколінь ЕОМ, розвивається фрактальна геометрія (Б.Мандельброт), геометрія самоподібних об'єктів, яка спирається на структури динамічного хаосу, що дозволяє динамічно стискати інформацію при розпізнаванні і збереженні образів. Були розроблені універсальні сценарії переходу до хаосу в теоріях М.Фейгенбаума та Ів.Помо; істотно розвинута теорія самоорганізованої критичності. Щоб ми не розуміли під синергетикою, теорію систем, що розвиваються (В.Стьопін), теорію великих систем, які складаються із більшості однакових підсистем (Г.Хакен) чи теорію систем станів нестійкості, які проходять, (Д.Чернявський) – у будь-якому випадку, математичні методи синергетики, утворюють зростаючу кількість.

Сьогодні синергетика швидко інтегрується у сферу гуманітарних наук, тому виникли напрямки соціосинергетики та еволюційної економіки, методи синергетики застосовуються у медицині, психології, педагогіці, у лінгвістиці, історії та мистецтвознавстві, реалізується проект синергетичної антропології, управлінської антропології. Синергетика намагається створити єдину наукову картину

світу (у смислі самоузгодженої цілісності), поєднати спеціальні картини світу з дисциплінарними онтологіями – фізичною, біологічною, космологічною, створити єдине поле міждисциплінарної комунікації, щоб сформувавши принципи нової картини світу. Так, функціонування синергетики в культурі розглядається у трьох аспектах взаємодії з суспільством: 1) синергетика як картина світу; 2) синергетика як методологія; 3) синергетика як наука. Згідно теорій І.Пригожина та І.Стенгерса, пафос нового синергетичного світобачення, що народжується сьогодні на наших очах, - це заклик, як відмічає В.Буданов, до нового діалогу людини з природою, який розуміється цілісно, еволюційно. Синергетична картина світу, що виникає сьогодні, включає в себе і людину, в якій вона покликана усвідомити свою роль і відповідальність у єдності співтворчості з природою, необхідності підпорядкування законам еволюції [2, с.11]. А для цього необхідно краще пізнати світ і себе в ньому, який за думкою В.Беха, повинен стати єдиним соціальним організмом, а для цього необхідно дослідити свій природний і соціальний генезис, закони мислення, відрефлектувати те, як людина розуміє, моделює реальність [3, с. 6-28].

Синергетика як наука базується на наступних принципах: два принципа буття і п'ять принципів становлення. До двох принципів буття відносяться: 1) гомеостатичність; 2) ієрархічність. До п'яти принципів становлення відносяться: 1) нелінійність; 2) нестійкість; 3) незамкнутість; 4) динамічна ієрархічність; 5) спостережливість. Дані принципи характеризують фазу трансформації, оновлення системи, проходження нею певних етапів: шляхом загибелі старого порядку, хаосу та альтернатив і, накінець, породження нового порядку.

1. **Синергетика** – науковий напрямок, який вивчає процеси утворення і колективних взаємодій об'єктів (елементів, підсистем): а) у відкритих умовах при нерівноважних умовах; б) супроводжуються інтенсивним обміном речовини і енергії підсистем із системою і системи з оточуючим середовищем; в) характеризуються самоцілісністю (відсутністю жорсткої детермінації ззовні) поведінки об'єктів (підсистем), які поєднуються з їх взаємодією; результатом мають упорядкування, самоорганізацію, зменшення ентропії, а також еволюцію системи.

2. **Синергетичний підхід** робить акцент на самоорганізації, на самозмінюючих структурах, при яких необхідні процеси «організують самі себе». В організаціях слід виділити два полярних способи побудови структур: ієрархію і гетерархію. Дослідження свідчать, що зверхскладні задачі можуть вирішуватися лише в структурах, де нема монопольної авторитарності, де спостерігається поліцентричний розподіл повноважень.

3. Режимом самоорганізуючої системи слугує **гітерархія**, тобто здатність створювати по мірі необхідності часові ієрархічні структури. Реалізація всіх процесів організації заснована на загальних способах

взаємодії активностей-супротивів та їх поєднанні. Найбільш явно це прослідковується у процесі самоорганізації, в контексті якої самостворюється, самовідтворюється і самоудосконалюється організація як складна динамічна система.

4. Виділяють три процеси самоорганізації в синергетиці:

А) процеси виникнення якісно нового цілісного формування із деякої сукупності об'єктів певного рівня;

Б) процеси, що підтримують певний рівень організації при врахуванні зовнішніх і внутрішніх умов її функціонування;

В) процеси удосконалення організацій, які здатні накопичувати і використовувати минулий досвід.

5. Самоорганізація - це процес розвитку системи, для якого характерними є: 1) принцип негативного зворотного зв'язку, який свідчить про те, як підтримується спонтанно виникаючий порядок; 2) принцип позитивного зворотного зв'язку, згідно з яким прогресивні зміни, що виникають у системі, накопичуються і посилюються. Постійний компроміс між цими принципами реалізується завдяки структурним змінам, посилення нерівноваги і виходом системи на новий діапазон розвитку.

6. Система може функціонувати, не тільки зменшуючи небажані відхилення, але й збільшуючи бажані за допомогою позитивного зворотного зв'язку. Для самоорганізації системи характерними є такі риси, як спонтанність і випадковість. Характерною умовою самоорганізації є властивість автономності, що означає, що система реагує перш за все на внутрішні зв'язки, тобто орієнтується на особисті цілі.

7. В самоорганізуючих системах упорядкованість і саморозвиток зумовлені утворенням кооперативних зв'язків із безладу (хаосу), який властивий нерівноваговому стану. Поняття організації як альтернативи поняттю самоорганізації пов'язано із свідомою діяльністю людини. Результатом такого симбіозу є процес коеволюції як сумісного розвитку природних і виробничих технологій в рамках системи взаємодії. В процесі коеволюції вирішальну роль відіграють не боротьба за існування, а взаємодопомога, узгодженість і співпраця. Взаємопов'язаність коеволюційних змін виконує двояку функцію - збереження цілісності систем і участь в становленні нової цілісності.

8. Коеволюційний підхід стверджує, що у реальному світі протистоять одна одній не дві сутності – природа і суспільство, а три: природа, суспільство і «створюване людиною природне середовище». Визнання самоорганізуючих властивостей системи у розвитку організації дозволяє побачити останню в новому контексті, по-новому інтерпретувати знайомі явища і, можливо, подолати деякі труднощі, які при традиційному підході можуть бути невирішеними.

Таким чином, формування нової парадигми сучасного менеджменту в умовах постекласичної парадигми потребує звернутися до аналізу складного і суперечливого феномена глобалізації. За визначенням ООН, **глобалізація** - це загальний термін, що позначає усе більш складний комплекс трансграничних взаємодій між фізичними особами, підприємствами, інститутами і ринками, що виявляється в розширенні потоків товарів, технологій і фінансових засобів, у неухильному зростанні й посиленні впливу міжнародних інституцій, громадянського суспільства, у глобальній діяльності транснаціональних корпорацій, у значному розширенні масштабів трансграничних комунікаційних та інформаційних обмінів, насамперед через Internet, у трансграничному перенесенні захворювань і екологічних наслідків і в усе все більшій інтернаціоналізації певних типів злочинної діяльності. **Під глобалізацією** слід розуміти поступове перетворення світового простору в єдину зону, де безперешкодно переміщуються капітали, товари, послуги, вільно поширюються ідеї і пересуваються їхні носії, стимулюючи розвиток сучасних інститутів, шліфуючи механізми їхньої взаємодії.

Глобалізація – це утворення міжнародного правового і культурно-інформаційного поля, інфраструктури міжрегіональних, у тому числі інформаційних обмінів. Сьогодні дати чітке і єдине визначення глобалізації складно, різні питання цього процесу є предметом вивчення багатьох наук, кожна з яких має свій дискурс. Крім того, необхідно відмітити, що глобалізація є історичним процесом, що розвивається у нас на очах і цей процес є ще незавершеним.

Особливостями глобалізації в умовах XXI ст. є кілька основних факторів, серед яких слід виділити наступні: 1. Системна цілісність світу як посилення взаємозв'язку між центром і периферією та посилення впливу сильних держав. 2. Зростаюча глобальна стратифікація, що пов'язана з поділом світу на багаті (28) та бідні (160) держави, серед яких більше мільярда людей використовують менше одного долара на день, 826 мільйонів недоїдають, майже мільярд не має доступу до чистої води. 3. Технологічна диференціація, що розвивається в умовах постіндустріального, індустріального та інформаційного суспільства. 4. Системна вестернізація, яка охоплює всі сфери життя, поширює швидкими темпами явища „макдональдизації”, західного способу життя та гомогенізації культур.

Теоретична розробка і реалізація національних конкурентоспроможних, глобально орієнтованих стратегій управління сьогодні є найактуальнішим питанням. Оцінюючи місце України у сучасному світі, ми повинні враховувати різні фактори, виходячи також із перспективи. Отже, слід враховувати, що ставлення до нашої держави з боку інших визначається їхнім бажанням не порушити певний баланс сил; при цьому Україна часто сприймається як буферна держава між ЄС та Росією. Важливо також більше покладатися на власні сили, оскільки

історія минулих століть і сучасне сьогодні підтверджують ілюзорність надії, що всі наші проблеми будуть вирішені Заходом чи Сходом. Європейська інтеграція відповідає життєво важливим інтересам українського народу, вона є визначальним чинником як міжнародної діяльності України, так і її внутрішньої політики на тривалу перспективу, зміцнює безпеку країни та позитивно впливає на відносини України з усіма державами світу. Неухильна реалізація курсу на інтеграцію до Європейського Союзу забезпечуватиме гарантії верховенства права плюралістичної демократії, дотримання прав людини, розвиток в Україні громадянського суспільства, побудову соціально-орієнтованої ринкової економіки.

Аналіз процесів, до яких прямує Україна і Росія через 40 років?

На думку російських економістів, Росія до 2050 р. стане однією з високорозвинутих держав світу і стане однією з самих багатих країн з точки зору ВВП на душу населення і буде випереджати навіть найбагатші країни Західної Європи. А якою буде Україна? На це питання відповісти важко, так як це буде залежати від сценаріїв можновладців, кардинальної перебудови як державних, так і приватних інституцій; подолання тих ризиків, з якими вона зіткнеться в найближчі роки структурної перебудови економіки; подолання глобальних проблем сучасності. Перспектива – до 2050 рр. досягти рівня добробуту високорозвинутих країн світу.

Виклики, перед якими стоять Україна і Росія в умовах глобалізації

Виклик 1 - перехід від «наздоганяючого розвитку» до розвитку на технологічній межі (існує точка зору фахівців, що Росія до 2050 р. досягне рівня добробуту розвинутих країн Західної Європи, а Україна?) Для досягнення цього рівня країна може розвиватися шляхом «наздоганяючого розвитку» і в значній мірі спиратися на досвід розвинутих країн, переймаючи їх виробничі та управлінські технології. З виходом на технологічну межу, яка настає з досягненням країною високого рівня добробуту, істотно скорочуються можливості для росту за рахунок трансферту технологій і перед країною стає задача переходу до зростання за рахунок інновацій. Останнє стає можливим за рахунок не просто зміни структури економіки, а й за рахунок змін в інституційних формах, які існують в країні, так як для «доганяючого розвитку» і розвитку на технологічній межі повинні існувати різні інститути.

Виклик 2 – глобалізація і швидкий розвиток країн, що розвиваються (завдяки поступовому пониженню перешкод для торгівлі товарами і послугами, а також технічному прогресу – пониження транспортних витрат і часу, необхідного для перевезення товарів і пасажирів, а також для передачі інформації. В останні роки різко зростають об'єми міжнародної торгівлі товарами, збільшуються міжнародні потоки капіталів та інформації; співвідношення об'ємів

торгівлі товарами до ВВП між 1990-1995 і 2000-2005 рр. збільшилось з 30,9 до 40,5%).

Виклик 3 – зміна глобальної структури виробництва (інноваційні зміни виробничих процесів – це розміщення окремих стадій в різних країнах у залежності від наявності в них факторів виробництва, в результаті чого створюються транснаціональні компанії, країни починають спеціалізуватися не на окремих товарах, а на окремих виробничих процесах; при цьому зростає торгівля всередині галузевої торгівлі і торгівлі компонентами, а також посередніми товарами; наприклад, між 1990 і 2000 рр. частка імпортованих компонентів у загальному імпорті Австрії зросла на 17%, Канади – на 8%, Японії – на 0,2 % і США – на 0,5%; розвивається аутсорсинг, який отримав широке розповсюдження в торгівлі послугами, в сфері офшорного програмування та інших послуг, що здійснюються за допомогою сучасних засобів комунікації).

Виклик 4 – вплив на країни, що розвиваються, і поява нових лідерів (лідером зростання на протязі 40-50 років являється Азія; швидкий розвиток спостерігається практично у всіх країнах Південної та Південно-Східної Азії; в останні роки безпрецедентні для себе темпи економічного росту демонструють і країни Африки; проте найбільший інтерес у економістів і політиків в останні роки викликає розвиток світових гігантів - Китаю та Індії, темпи яких зростають від 7% до 12% на рік);

Виклик 5 – глобалізація фінансових ринків (останніми роками фінансовий ринок зростає за рахунок зростання капіталізації ринків, які розвиваються, так і за рахунок більшої лібералізації фінансових потоків, при цьому фінансовий ринок стає в більшій мірі глобальним, ніж товарний; з'явилися глобальні і регіональні фінансові центри, які являються центром фінансування для компаній всього світу чи даного регіону, зростають потоки між країнами, проте у цьому форматі Україна відноситься до країн з недостатньо розвинутою фінансовою системою);

Виклик 6 – зростання попиту на продовольчі товари, енергетичні та інші ресурси (бізнес і населення нових країн, що розвиваються, пред'являють новий попит на продовольчі товари, енергетичні та інші ресурси; ці проблеми ставлять весь світ перед глобальними проблемами, починаючи від необхідності дорегулювання сільськогосподарського виробництва і закінчуючи проблемою реалізації сумісних заходів щодо зниження негативних наслідків зміни клімату і його попередження в тій мірі, в якій це можливо).

Стратегія 2050 - чи справиться Україна з викликами глобалізації?

Сучасний світ надзвичайно складний і динамічний, так як визначальним для цього процесу є посилення глобалізації, збільшення взаємодії економічних, політичних, соціальних, культурних, правових та

інших факторів. Домінантою глобалізаційних економічних перетворень сучасного українського суспільства має стати широкомасштабна, всеохоплююча модернізація всіх сфер суспільно-економічного життя як консолідуюча основа розбудови незалежної, суверенної держави, в якій гармонійно поєднуються інтереси громадян українського суспільства та світової спільноти.

Місце й роль України в глобалізаційних процесах залежить від багатьох факторів, серед яких визначальними є її природно-ресурсний і людський потенціали, рівень економічного і науково-технологічного розвитку, напрямок спеціалізації (в регіональному і світовому масштабі), стан інституціональної системи та зовнішньоекономічної інфраструктури.

Повноцінна участь України у глобалізаційних світогосподарських процесах стане можливою лише за умови якісного вдосконалення всіх складових, що визначають становище країни у світовій економіці і міжнародних економічних відносинах, зокрема в євроінтеграційних процесах, у виборі оптимальної моделі взаємодії економіки України зі світовим господарством у таких вимірах, як геостратегічний, ринково-товарний, фінансово-інвестиційний, інституційний, культурний та ін. Хоча Україна є Європейською державою (Центральноевропейський регіон), вона має певне коло інтересів поза межами регіону (насамперед, Росією, Білоруссю, країнами СНД). Відомий політолог М.Михальченко підкреслює, що просування України в головному напрямку, тобто інтеграції з Центральною та Західною Європою, - шлях складний, але перспективний, який вимагає великих зусиль влади та народу, перебудови свідомості й способу життя людей, забезпечення умов розвитку відповідальності та свободи особистості, демократизації держави й модернізації політичної системи суспільства та економіки. Для України привабливою є європейська модель мислення як підґрунтя для узгодження інтересів країн з різним рівнем соціально-економічного розвитку та різними типами культури. Українська політика стосовно держав Західної Європи та європейських інституцій повинна стати більш інституційно-структурованою, щоб бути цілеспрямованою та ефективною. Багато буттєвих проблем неможливо адекватно оцінити і вивчити на рівні окремої країни та її міжнародних відносин з іншими країнами, їм потрібно формулювати з погляду глобальних процесів в контексті соціально-культурної антропології. Глобальні сили (під якими розуміють транснаціональні організації, інші глобальні економічні утворення, глобальну культуру або різні ідеології глобалізації) стають настільки сильними, що ставиться під питання подальше існування окремих національних держав.

10 напрямів структурної перебудови для України

1) **макроекономічна стабільність** – не обмеження, а альтернатива (структурна політика повинна здійснюватися в рамках, які гарантують підтримання низького рівня інфляції - 3-4% на рік - і в межах

лімітів державних витрат, збалансованих із розумними доходами держави; неможливо активізувати структурну політику за рахунок підвищення ризиків порушення макроекономічної стабільності політики. Макроекономічна політика в зростаючій економіці завжди повинна балансуватися між двома суперечливими задачами: 1) підтримання високої ділової активності через задоволення грошового попиту; контроль за інфляцією).

2) врахувати збільшення невизначеності в постіндустріальну епоху (не слід відкидати структурну політику через причини невизначеності і збільшення ймовірності помилок; слід врахувати це обмеження, оцінивши важливість пріоритетів тих видів діяльності, які не приносять швидкої віддачі, але створюють поле для маневрів); характеристика буття та Універсуму, яка вказує на стан невиявлених референтів майбутнього; відображає тип взаємодії, яка не має кінцевої стійкої форми; об'єм і інтенсивність невизначеності корелятивні потенційній повноті всіх можливих змін в межах існуючих фундаментальних фізичних констант).

3) пріоритет приватних ініціатив (структурна політика держави повинна віддавати пріоритет приватній ініціативі, так як остання зорієнтована на приватну користь, і, тому суспільний інтерес повинен висуватися на передній план; якщо приватний бізнес має користь, то він ефективніше і швидше буде намагатися мати від цього зиск; від держави потрібне мінімально необхідне податкове навантаження; мінімальна регламентація приватного бізнесу; мінімальні адміністративні бар'єри; мотивація приватного бізнесу до співробітництва в реалізації державних програм; намагання вибудувати баланс корисних і шкідливих ефектів).

4) «упізнавання» потребує інформації і досліджень (структурна політика, на думку Д.Родрика, є «упізнавання» в більшій мірі, чим субсидії і пільги; це процес отримання, обміну і сприйняття корисної інформації всіма учасниками господарського життя; у цьому він вбачає визначальний смисл приватно-державного партнерства, що доповнюється потім координацією дій, щоб налагодити партнерство між державою і бізнесом, а для цього необхідно здійснювати взаємні поступки і виконувати свої обов'язки, щоб підвищити рівень довіри).

5) зростання продуктивності праці – головна задача на найближче майбутнє (структурна політика в майбутньому буде поєднуватися з політикою конкурентоспроможності і зростання продуктивності праці: пріоритетними будуть ті галузі і види діяльності, в яких в найкоротший строк будуть досягнуті найвищі темпи продуктивності праці); але чи наша економіка зможе вирішити дану задачу - збільшити продуктивність праці в даному діапазоні – від 8 до 15% на рік? При нинішніх умовах навряд чи зможе? Тому треба думати про те, яким чином змінити умови, щоб років через 4-5 вийти на ці показники).

6) регіональні проблеми – продуктивність продуктує рішення (регіональні проблеми необхідно вирішувати у зв'язку з врахуванням зростання продуктивності і можливостей пониження витрат на працю, у більшій мірі враховуючи природні тенденції та економічні критерії; слід очікувати зростаючу концентрацію населення в невеликому числі міських агломерацій, в яких може бути забезпечений і сучасний рівень надання широкого асортименту послуг з населенням до 1 млн. людей; враховуючи демографічну кризу і структурні зміни в економіці слід стверджувати, що перемини у розселенні будуть стрижнем регіональних проблем, так як сільські території будуть ставати більш обезлюдненими у зв'язку з переїздом людей до міських агломерацій).

7) інноваційна економіка – відповідь на виклик (для України інноваційна економіка являється єдиним порятунком для подолання відставання від розвинутих країн світу; її розвиток до створення 10-20% ВВП і 15-25% експорту – найважливіший структурний зсув у цільовому прогнозі структури української економіки; це відповідь на виклик ХХІ століття, який наша країна повинна дати – знайти в собі сили, необхідні для цього; в найкоротші строки необхідно стимулювати міжнародне патентування українських винаходів, сприяти розвитку інфраструктури торгівлі технологіями; за 10-15 років повинні бути прийняті заходи для підготовки освіти і науки до нових задач, для їх взаємопроникнення з найбільш просунутими світовими центрами, а для цього повинні бути здійснені інституційні перетворення, ліберальні і демократичні по своїй направленості, так як інновації – це продукт свободи, свободи від бюрократії, корупції, чиновництва).

8) конкуренція – частина структурної політики (ефективне ринкове господарство та інноваційна економіка без конкуренції просто неможлива, тому роль конкуренції у стимулюванні інновацій очевидна, а сильна конкуренція - передумова інноваційної економіки; підтримка конкуренції потребує підтримки її зі сторони держави і є важливою компонентою структурної політики; порядок і вироблені «правила гри» повинні давати більше свободи підприємництву, залишаючи менше простору для втручання держави, її «ринкового управління»; державні корпорації, які з'явилися у 2007 р., збільшення і розростання ролі державних корпорацій являються факторами, які обмежують конкуренцію і погіршують структуру тих чи інших ринків, перш за все, з точки зору конкуренції, тому постає питання: який вплив здійснюють держкорпорації на конкурентне середовище? як зміниться структура ринків, на яких вони будуть діяти, причому в конкретних українських умовах? якщо український бізнес такий малоефективний, то чому він стає під сильний адміністративний контроль? чи неможливо було зразу налагоджувати державно-приватне співробітництво, яке базується на довірі і без неї не може бути успішним?).

9) корупцію переможемо, якщо «правила гри» будуть визнані суспільством (корупція - це хвороба, від якої не придумали пігулок (В.Путин), яка лікується індивідуальною користю, приватною власністю і життєздатними державними інституціями; вона підриває ефективність структурної політики, а то й робить її неможливою; розміри «відкату» грошей у вітчизняних «інституційних проектах» - 30-40%; в той же час є приклад розвинутих демократичних держав, у тому числі тих, які в минулому страждали від корупції, перш за все США, де зараз цієї проблеми немає; єдиний вихід – перейти до конкурентного капіталізму, який передбачає формування всіх необхідних інституцій ринкової економіки і демократичної держави, яким вдасться справитися з цією небезпечною хворобою, завершити перехід до економіки і суспільства, в яких цю хворобу буде подолано).

10) інститути – стрижень захисту прав власності (мова йде про інститути як в економіці, так і соціальній сфері, як в політичній системі, так і державно-правовому облаштуванні; так, в економічному плані стрижнем всіх інституційних перетворень є захист прав власності, так як перемогти корупцію і захистити права власності залишається проблемою, їх неможливо забезпечити без інституційних перетворень, тобто модернізації інститутів, для вирішення цих задач потрібні реальний розподіл влади, незалежний суд, політична конкуренція і свобода ЗМІ, а без цих інституцій не зможуть виникнути ні інноваційна економіка, ні зростання продуктивності праці, ні активна структурна політика).

Висновки

1. **Автентична синергетика** народжується і розвивається на пересіченні трьох начал: нелінійного моделювання, практичної філософії і предметного знання. Синергетика людиновимірних систем в епоху антропологічного повороту формує особливий метарівень культури, рефлексивний інструментарій аналізу її розвитку – синергетичну методологію, методологію міждисциплінарної комунікації і моделювання реальності. Моделювання складних розвиваючих систем, як природних, технічних, так і гуманітарних стає у ХХІ столітті магістральним міждисциплінарним напрямком науки, який називається синергетикою.

2. Під терміном „глобалізація” розуміється взаємозв’язок процесів інтернаціоналізації економіки, розвитку єдиної системи світового порядку, зміни й ослаблення функцій національної держави, активізації діяльності транснаціональних недержавних утворень як нових політичних акторів, формування спільної системи цінностей і принципів міжгрупових відносин. **Під глобалізацією** слід розуміти поступове перетворення світового простору в єдину зону, в якій безперешкодно переміщуються капітали, товари, послуги, вільно поширюються ідеї і пересуваються їх носії, стимулюючи розвиток сучасних інститутів та шліфуючи механізми їхньої взаємодії. Дати чітке і єдине визначення **глобалізації** складно, різні питання цього процесу є предметом вивчення

багатьох наук, кожна з яких має науковий дискурс. 3. Глобалізація є **історичним процесом**, що розвивається протягом сторіч, і цей процес ще незавершений. Поняття **глобалізації ширше**, чим поняття інтеграції. Якщо інтеграція означає зближення політичної, економічної, правової, духовно-культурної систем декількох держав і регіонів в процесі традиційної міждержавної співпраці, глобалізація передбачає всеохоплюючий процес взаємодії і взаємовпливу практично всіх держав світу, хоча справа не тільки в об'ємі, але і в якості, формах і змісті такого взаємовпливу. Уявляється, що **глобалізація** має високий ступінь і глибину взаємопроникнення норм, ідей, правил співпраці, конкретних стандартів спілкування, проте можлива лише на високому рівні розвитку цивілізації, так як формує спільні цілі і довготермінові інтереси людства на основі усвідомлення єдності світу перед зростаючою загрозою його виживання.

4. Саме орієнтація на передові європейські держави та інституції, використання європейської моделі розвитку суспільства дають Україні шанс увійти до кола розвинутих держав світу. У зв'язку з адаптацією України до європейських реалій, перетворення інтеграції на потужний генератор системних змін у державі необхідно досягти сумісності цінностей, норм і принципів внутрішнього політичного та соціального життя України з нормами і принципами євроспільноти. В умовах світової глобалізації досягнути високого рівня життя неможливо без **забезпечення інтеграційних процесів із світовою спільнотою**. При цьому інтеграційні зусилля слід спрямовувати до більш досконалих соціальних і технологічних систем, тому членство України в ЄС стає необхідною умовою для подальшого високого рівня розвитку держави та громадянського суспільства.

Перспективи подальших досліджень: аналіз синергетичної парадигми мислення в епоху глобалізації; дослідження місця і ролі України в глобалізаційних процесах сучасності; пошуки шляхів входу України із кризи в епоху глобалізації.

Джерела

1. Буданов В.Г. Методология синергетики в постнеклассической науке и в образовании. Изд.3-е, доп.- М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ»,2009.- 240 с.
2. Там же, с.11.
3. Бех В.П. Соціальний організм країни: Запоріжжя: ЗДУ, 1999.- 306с.
4. Глобалистика: Международный междисциплинарный энциклопедический словарь / Гл. ред. И.И.Мазур; А.Н. Чумаков.- М.- СПб.- Н.-Й.: ИЦ «Эмма», ИД «Питер», 2006.- 1160 с.
5. Михальченко М. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы. – К., 2001. – 440 с.
6. Михальченко М. Україна як нова історична реальність: Запасний гравець Європи. – К., 2004.
7. Політика європейської інтеграції: Навчальний посібник /Під ред. д.ф.н., проф. Воронкової В.Г. – К.: ВД «Професіонал», 2007. – 512 с. – С. 30-32.

Стаття надійшла 20.08.09 р.